

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига XLII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ КОСОВА

Књига 1

ЗБОРНИК ОКРУГЛОГ СТОЛА
О НАУЧНОМ ИСТРАЖИВАЊУ
КОСОВА

одржаног 26. и 27. фебруара 1985. године

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности од 28. априла 1987. године

У р е д н и к

академик

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД 1988

САВРЕМЕНА ОНОМАСТИКА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ

У овом веку објављено је неколико књига о Косову и Метохији које су значајне и за савремену ономастику ових предела. Без намере да овде дајемо исцрпну библиографију, поменућемо неке од њих. То су монографије Бранислава Нушића (*Косово*, књ. I и II),¹ Милисаву Лутовца (*Ибарски Колашин и Гора и Ојоле*),² Атанасија Урошевића (*Горња Морава и Изморник, Шарљанинска жуја Сиришић, Новобрдска Крива Река и Косово*),³ Јована Трифуноског (*Качаничка Кисура*)⁴ и Мирка Барјактаровића (*Рујова*)⁵. Сви набројани радови су, у ствари, етнографске студије, у којима има и података значајних за ономастичка истраживања. То су, пре свега, топоними и презимена, али и разни други подаци (имена цркава, народне етимологије, предања и др.). Ове драгоцене књиге имају за ономастику и један заједнички недостатак:

¹ Бранислав Ђ. Нушић, *Косово. Опис земље и народа. Издање са сликама.* — У Новом Саду (Издање Матице српске. Књиге Матице српске, бр. 6), 1902, I свеска, стр. [4] + 180; исти, *Косово. Опис земље и народа. Издање са сликама.* — У Новом Саду (Издање Матице српске. Књиге Матице српске, бр. 9), 1903, II свеска, стр. [4] + 116. Ономастичар ће, свакако, драгоцених података наћи у још једној Нушићевој књизи: *С Косова на Сиве Море. Белешке с пуца кроз Арбанасе 1894. године.* — У Београду, 1902, стр. 112.

² Милисав Лутовац, *Ибарски Колашин. Антропогеографска истраживања.* — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука. Одељење друштвених наука. Прво одељење: Насеља и порекло становништва, књ. 34), 1954, књ. LXVII, 57—188 + 14 табли + 2 карте; исти, *Гора и Ојоле. Антропогеографска истраживања.* — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука. Одељење друштвених наука. Насеља и порекло становништва, књ. 35), 1955, књ. LXIX, 229—339 + 16 табли + 1 карта.

³ Атанасије Урошевић, *Горња Морава и Изморник.* — Српски етнографски зборник, Београд (Српска краљевска академија. Насеља и порекло становништва, књ. 28), 1935, књ. LI, 1—242 и 575—618 + 1 табела + 1 карта; исти, *Шарљанинска жуја Сиришић.* — Годишњак зборник, Скопје (Филозофски факултет на Универзитетот — Скопје. Природно-математички оддел), 1948, кн. 1, 115—176; исти, *Новобрдска Крива Река. Антропогеографска истраживања.* — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука. Одељење друштвених наука. Прво одељење: Насеља и порекло становништва, књ. 32), 1950, књ. LX, 1—176 + 1 карта; исти, *Косово.* — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење друштвених наука. Насеља и порекло становништва, књ. 39), 1965, књ. LXXXVIII, стр. [6] + 387, са једном картом + 16 табли + 1 карта.

⁴ Јован Ф. Трифуноски, *Качаничка Кисура. Антропогеографска истраживања.* — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука. Одељење друштвених наука. Прво одељење: Насеља и порекло становништва, књ. 32), 1950, књ. LX, 465—581 + 1 карта.

⁵ М. Р. Барјактаровић, *Рујова. Етнолошка и антропогеографска истраживања.* — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука. Одељење друштвених наука. Насеља и порекло становништва, књ. 36), 1960, књ. LXXIV, 163—241 + 14 табли.

материјал у њима није акцентован, а уз облике нису назначене граматичке категорије, што се, свакако, у радовима ове врсте не може ни очекивати.

Овде ваља посебно поменути два дела: *Речник косовско-метохијској дијалектима* Глише Елезовића⁶ и монографију *Топоними Косова* Атанасија Урошевића.⁷ Прво од њих, тј. Елезовићев речник, првенцац у литератури ове врсте на српскохрватском језичком подручју, садржи и обиље ономастичке грађе (топонима, имена, презимена, хипокористика и надимака). Материјал је акцентован, али, на жалост, не увек поуздано, пошто и тамо где знамо да влада троакцентна ситуација (нпр. у северној Метохији), са два силазна и дугоузлазним акцентом, код Елезовића налазимо само силазне, што треба да значи да је он речи из разних крајева уклапао у вучитрнски акценатски систем, замењујући тако дугоузлазни акценат дугосилазним. Остаје, међутим, велика вредност ономастичке грађе у Елезовићевом речнику. Друго дело које смо издвојили, Урошевићев *Топоними Косова*, доноси имена насеља, микро-топониме и имена области и предела у источном делу покрајине, тј. из Косовске котлине, Лаба, Сиринића и Косовског Поморавља. Ни у овој књизи, као ни у раније поменутим етнографским студијама, облици нису акцентовани, а нису дате ни ознаке рода и броја (у неким случајевима веома значајне за ономастичка и уопште лингвистичка истраживања). Ово је, наравно, и разумљиво, пошто књига није намењена филолозима, што истичу и ауторове речи да је обрада топонима у њој „историјско-географска“.

Октобра 1974. године основан је у Српској академији наука и уметности Одбор за ономастику, чиме су створени услови за систематска ономастичка истраживања. За председника Одбора изабран је Милан Будимир, док су израда инструкција за рад на терену и руковођење теренским истраживањима поверени Павлу Ивићу. Од краја 1975 (после Будимирове смрти) до краја 1981. године председник Одбора била је Фанула Папазоглу, а од краја 1981. је Павле Ивић. Одбор је за главни задатак поставио сакупљање грађе, њено сређивање и објављивање. Ономастичка истраживања у Србији каснила су у тренутку оснивања Одбора за истраживањима у већини наших република, док у нашој земљи као целини она и данас озбиљно заостају за већином европских држава, укључујући ту и скоро све наше суседе. Одбор је, може се одређено рећи, искористио последњи тренутак да се отпочне са записивањем овог драгоценог материјала, који садржи многе информације из историје језика и народа. Свако оклевање значило би ненадокнадив губитак за науку, пошто се социолошки положај села, и не само села, и менталитет људи у њему мењају неслушеном брзином, а тиме се из памћења нових генерација потискују стари називи.

Теренска истраживања почела су јуна 1975. године у северној Метохији. Овој области дат је приоритет због тога што је већ тада, а и пре, било јасно да се у Метохији, као и у другим пределима покрајине Косова, драстично мења етничка слика насеља. Управо тих година из појединих села одлазили су и

⁶ Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохијској дијалектима. Свеска прва*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд (Српска краљевска академија), 1932, књ. IV, стр. XXIII+477; исти, *Речник косовско-метохијској дијалектима. Свеска друга*. — Српски дијалектолошки зборник (Српска краљевска академија), 1935, књ. VI, стр. 587.

⁷ Атанасије Урошевић, *Топоними Косова*. — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење друштвених наука. Расправе и грађа, књ. 9), 1975, књ. LXXXIX, стр. [4]+164.

последњи Срби, чиме су нестајали неопходни информатори за наша испитивања. Прве две године истраживања је обављао Светозар Стијовић, а од 1977. у овом послу учествују и Милета Букумирић, Алија Џоговић и Данило Стијовић. Данас, после десет година теренских испитивања, захваљујући упорном раду поменуте четворице сарадника, може се рећи да је сакупљање грађе на простору Метохије у ширем смислу, тј. у сливу Белог Дрима, укључујући и планинске пределе који окружују Метохију, готово завршено (материјал није сакупљен једино у селу, тј. пећком приградском насељу, Витомирици и градовима Пећи и Призрену, у којима ће се испитивања обавити на уобичајени начин за градска насеља). Са испитивањима се, међутим, овде није стало, него су она са пуним интензитетом настављена у осталим пределима покрајине (у истраживања се, иначе, 1982. године укључио и Маринко Божовић, док је Данило Стијовић годину дана раније, због других обавеза, престао да сакупља грађу). Тако је материјал сакупљен у насељима уршевачке и подујевске општине (укључујући и само Подујево), а почело се са радом на подручјима Липљана (испитана су три села, за испитивање остаје двадесетак), Приштине (испитано дванаест насеља, укључујући варошицу Косово Поље, остаје четрдесетак), Титове Митровице (испитано тринаест села у Ибарском Колџину и четрнаест у Звечанској котлини, остаје око четрдесет пет насеља) и Лепосавића (испитано девет, остаје педесет девет). Испитивања су делимично обављена и на подручјима Качаника (испитана два насеља, остају три — са свега неколико породица) и Србице (испитана четири села, остаје још осам). Испитивања нису почела у околини Гњилана (има око двадесет пет насеља), Косовске Каменице (око четрдесет пет), Витине (двадесетак) и Вучитрна (тридесетак), као ни на подручју Глоговца, централне општине у покрајини, у којем данас живи свега неколико српских породица. Из овог прегледа јасно се види да истраживаче, имајући у виду густину насељености становништва које се испитује и пространство терена, највише посла очекује у подручју Приштине и Титове Митровице, а затим око Лепосавића, Гњилана, Косовске Каменице, Липљана, Витине и Вучитрна.

Сакупљање грађе ограничило се на антропонимију становништва чији је матерњи језик српскохрватски и топонимију у говору тог становништва. Реч је о Србима староседеоцима и досељеницима између два светска рата из Црне Горе (највише их има у северној Метохији и по градовима), ређе из других крајева,⁸ муслиманском стариначком становништву (Гора, Сретечка жупа и Ораховац, одакле се селe у разне крајеве покрајине, нарочито у градове) и досељеном после другог светског рата из Полимља и Санцака (северна

⁸ Ваља овде поменути да је ове допљакe из сиромашних планинских крајева и у овој равници очекивао веома тежак живот: добијали су шуме на тзв. комуницама (а не, како појединци, без аргумената, тврде, обрадиву земљу „отету Албанцима“), које су, без икакве технике (трнокопом) крчили и, стопу по стопу, претварали у њиве и ливале. (О насељавању Метохије в. код Милисаву Лутовца у радовима *Данашње насељавање Мейхохије*, Гласник Географског друштва, Београд, 1934, св. XX, 61—69, и *Географски и пољопривредно-географски значај покрајине Косова у Србији*, Глас, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење природно-математичких наука, н. с., књ. 34), 1972, књ. CCLXXXII, 19—22.) Априла 1941. године насељеници су протерани (многи поубијани), а њихова имовина разграбљена. (И о овоме в. код Лутовца, *Географски и пољопривредно-географски значај покрајине Косова у Србији*, 22—23.) После рата се, ипак, већина овог становништва вратила и на згариштима поново почела да се кући. Касније долази до постепеног иселавања, које је крајем педесетих и почетком седамдесетих година достигло драстичне размере и које и данас тече (в. и код Лутовца, *Географски и пољопривредно-географски значај покрајине Косова у Србији*, 23—25).

Метохија, а има их и другде, нарочито по градовима)⁹ и католичком становништву Јањева и Летнице. У неким случајевима, када је то истраживачима пошло за руком, сакупљена је микротопонија у селима где живе само Албанци (или од њих или од Срба у суседним селима). Сва грађа је бележена у дијалекатској форми и акценатована, а код топонима су, где год се то из самог облика не види, записивани род и број. Општи подаци о селу (положај насеља, старине, основне информације о становништву и његовом пореклу, с подацима о одсељенима, о школи, етници и ктетик и сл.) сакупљани су од најстаријих и најобавештенијих људи, чија су имена, с годином рођења, увек бележена. Од њих је записивана и топонимија, која је после допуњавана и проверавана од куће до куће. Називи у планини бележени су од људи који су у њој провели дуго времена као пастири или су на неки други начин били везани за њу. Сарадници су локалитете, кад год је било могуће, обилазили, али су некад, нпр. за неприступачне пределе у планини, морали да се задовоље описем информатора. У селима где има и старинаца и новијих досељеника топонимија је бележена од старинаца. Записивана су сва имена, било да је реч о називима земљишта, извора или водених токова, а такође и све што се на њих односи: предања, легенде, народне етимологије и сл. Све о пореклу становништва записивано је од најстаријих људи у братству. Од овога се одступало у изузетно ретким случајевима, када, нпр., у некој породици није било старијих особа. Истраживачи су се понекад о пореклу неких породица информисали од старијих људи из других братстава, пошто у тим породицама, из било ког разлога, нису могли добити потребне информације. Уз презимена, истраживачи су бележили све што су информатори знали о братству: предања, податке о разним сеобама, славу, малу славу, породични надимак, раније презиме, секундарно презиме и др. Уз свако презиме записани су име и година рођења информатора. Имена, хипокористици, надимци и секундарна имена бележени су углавном од најстаријих особа у кући. Од овога се одступало у ретким случајевима, нпр. кад су у породици сви млади или кад старији, из сујеверја или каквог другог разлога, неће да кажу имена деце. Истраживачи су, поменимо и то, доследно бележили акценатске или друге варијанте разних имена где год су оне постојале. У мањим градским насељима (Исток, Дечани и др.) сакупљена је комплетна ономастичка грађа, а у већим (Ђаковица и Ораховац) само топонимија и антропонимијски узорак. Исти метод, као за Ђаковицу и Ораховац, биће примењен и код истраживања ономастике других градова.

Треба рећи реч-две и о томе шта каже сакупљена грађа. Пре свега, подаци о становништву, поред осталог, говоре о несигурним временима и сталном сељачању српског живља по агинским и беговским имањима у потрази за иоле сигурнијим животом или, можда још чешће, у бекству да се спаси живот. Ипак, и под таквим условима, одржан је континуитет старинаца. Што се тиче топонимије, грађа сведочи да се велики број средњовековних назива очувао до данашњег дана. У то ћемо се лако уверити ако погледамо студију Митра Пешикана о историјској топонимији Подримља, у којој је он многе називе забележене у повељама и два турска тефтера (*Обласиј Бранковића — ојширни кайштарски йојис из 1455. йодине* и *Појис скагарској санџака 1485 йодине*)

⁹ Муслиманско становништво доселило се, углавном, на имања купљена од предатних насељеника.

убицирао на основу ове грађе.¹⁰ Неки облици сачувани су без измена (*Белица, Берково, Брестовик, Бисџица, Дубовик, Иларево, Кијево, Кошрадић, Кош, Лија, Љубуша* и др.), неки с малим (*Баџуша : Боџуша, Грамочел : Грмочел, Ишџић : Ишџићи, Пајраћане : Прајраћане, Прилеј : Прилеји, Жач : Жалч, Рудник : Рудници* и др.), а неки с већим променама (*Бровина : Дьбровине, Лабаница : Јабланица, Кладерница : Кладорубница, Расџуша : Нерџсџуша, Преколука : Прџки луј, Рагобраге : Рџгобраги, Сџрњиш : Сџиранши, Турићевац : Тудоричевци, Лоћане : Улоћане, Фаче : Хвалче, Црнобреј : Чрвени брџи* и др.).¹¹

Презимена код Срба старинаца су, углавном, патронимична, а не од надимака, и међу њима их је доста сразмерно новијег постанка, јер је ранији уобичајени систем био именовање по сцу. Код личних имена па да у очи врло висок удео образовања од словенских основа. У томе има, делимично, и континуитета (познато је да је у средњовековно доба велика већина имена била овога типа), а делимично и утицаја новијих обичаја. За илустрацију можемо узети статистику имена српског становништва у два села Метохијског (Пећког) Подгора (Црколез и Бања), где међу петнаестак најфреквентнијих антропонима нема ниједног календарског: *Недељко* 25 (подаци о учесталости наводе се у промилима), *Миломир, Милосав* и *Рагомир* по 17, *Милић* и *Рагенко* по 15, *Драјшша, Драјомир, Зоран, Милан, Миливоје, Милош, Рагојко, Рагослав, Рајко, Ранко* и *Срејко* по 12.¹² Код муслиманског становништва, међутим, доминира антропонимија преузета с примањем ислама, уз понеко, веома ретко (бар кад је реч о досељеницима из Полимља и Сандака, чији је добар део грађе сакупљен, а један део и објављен), име од словенских основа (*Гаљан, Орле; Вила, Гаља, Драја, Слада* и др.).¹³ Хипокористици старијег типа се добро чувају, али ни ове крајеве није мимоишло послератно помодно преузимање облика типа *Мики, Зоки* и сл. (и то и за мушке и за женске особе). Уосталом, новији обичаји постоје и у давању имена (*Слаћан, Слаћана, Снежана* и сл.), а не само у прављењу хипокористика.

Значајан догађај, ваља то истаћи, у овом програму било је покретање Академијиних Ономатолошких прилога, под уредништвом Павла Ивића, чији је први број посвећен покојном Милану Будимиру — научнику од кога је потекла идеја за њихово покретање. Ова публикација омогућила је систематско објављивање како резултата савремених испитивања тако и обраде историјске ономастике ових крајева. Сваки од пет бројева овог годишњака уступио је доста простора прилозима с овог подручја, а сви заједно више од половине укупног броја страница.¹⁴

¹⁰ Митар Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*. — Ономатолошки прилози, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику), 1981, књ. II, 1—92, са четири карте.

¹¹ Узето из поменутог Пешикановог рада.

¹² Светозар Стијовић, *Ономасијка источної дела Метохијској (Пећкој) Подгора*. — Ономатолошки прилози, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику), 1979, књ. I, 342—343, 365—367.

¹³ У I, II и III књизи поменутих Ономатолошких прилога објављен је знатан део антропонимије досељеничког, а у V — стариначког муслиманског становништва.

¹⁴ Између предаје (февруара 1985) и одобравања за штампу (децембра 1988) овога рада ономастичка теренска истраживања на Косову и у Метохији приведена су крају. Грађа, наиме, није сакупљена у већини села у општинама Зубин Поток и Лепосавић, а од градских насеља — У Приштини, Титовој Митровици, Урошевцу и Призрену. У истраживањима су, поред поменутих колега, учествовали Милосав Вукичевић, Драган Микетић, Радислав Пумпаловић, Братислав Шурбатовић, Недељко Богдановић, Вилотије

L'ONOMASTIQUE CONTEMPORAINE DE KOSOVO ET METOHİJA

Svetozar Stijović

L'auteur fait le point des recherches en matière d'onomastique effectuées au Kosovo et Metohija à partir de l'été 1975 sous le patronat du Comité onomastique de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts. Les chercheurs relèvent parmi la population d'expression serbo-croate tous les éléments anthroponymiques et les toponymes qui apparaissent dans le langage local. Sont minutieusement notés tous les détails susceptibles d'éclairer les matériaux onomastiques: la position des localités, les légendes, les étymologies populaires. Tout est noté dans les variantes dialectales.

Les recherches en Métohiја (ainsi que dans les régions montagneuses qui encerclent cette vallée) touchent à leur fin tandis qu'au Kosovo elles battent leur plein. Le matériau rassemblé jusqu'ici montre qu'un grand nombre de noms médiévaux est resté en usage encore aujourd'hui. Certaines formes n'ont subi aucune modification (*Belica, Brestovik, Bistrica*, etc.), d'autres noms n'ont été modifiés que légèrement (*Istinić: Istinići, Prilep: Prilepi, Rudnik: Rudnici*, etc.). Par contre, certains noms ont changé sensiblement (*Brovina: Dьbrevina, Kladernica: Kladorubnica, Loćane: Uloćane, Crnobreg: Črveni brьg*, etc.). Parmi les noms personnels trahissent ceux dérivés de racines slaves sont très fréquents. On y trouve une certaine continuité (il est notoire que la majorité des noms au Moeyn âge étaient de ce type) tout comme une influence des coutumes plus récentes. L'auteur en veut pour illustration les statistiques des noms de la population serbe de deux villages de Podgor (de Peć) de Metohija (Crkolez et Banja), où sur quinze anthroponymes les plus fréquents, pas un seul ne figure dans le calendrier: *Nedeljko* 25 (les indices de fréquence sont donnés en pourmille), *Milomir, Milosav* et *Radomir* 17 chacun, *Milić* et *Radenko* 15 chacun, *Dragiša, Dragomir, Zoran, Milan, Miloš, Milivoje, Radojko, Radoslav, Rajko, Ranko* et *Sretko* 12 chacun.

Вухадиновић, Драган Лилић и Љубисав Ђирић, а придружно се, поново, и Данило Стијовић. У међувремену су изашле још три књиге Ономатолошких прилога — VI, VII и VIII (IX ускоро излази из штампе, а X је почела да се слаже). И у овим томовима, као и у пет првих, знатан део простора посвећен је грађи из Метохије и са Косова.